

ДОВІРА: ФАКТОР ВІКТИМІЗАЦІЇ ЧИ БЕЗПЕКИ?

Ми не часто чуємо сьогодні слово «довіра» від інших, ми і самі досить рідко вживаємо це слово. Ми більше звикли до сприйняття його антоніму, як звиклось із проявами недовіри і сучасне українське суспільство. Однак, з екранів телевізорів і радіоефіру, з глобальних електронних мереж і просто на вулиці з рекламних оголошень ми більше відчуваємо, ніж чуємо, заклики «довіряйте нам!». Саме так до нас звертаються політики і експерти, економісти і прогнозисти, соціологи і маркетологи, PR-спеціалісти і психологи або люди, які просто просять допомоги. Тобто, потреба в довірі, особливо суспільній довірі, сьогодні в Україні величезна. Довіри катастрофічно не вистачає всім – державі, суспільству, системі юстиції, людям. І це проблема. Не лише державна, особиста, суспільна, але й наукова і навіть юридична проблема. Рівень довіри українського суспільства до судової та правоохоронної систем держави є одним з найнижчих, навіть на фоні негативного в цілому ставлення громадян до органів влади.

Тим дивніше було почути що проблема недовіри, наприклад, до правоохоронних органів є актуальною не для всіх. За результатами останнього Глобального звіту про довір'я «GfK Global Trust Reports 2013» 81% громадян Німеччини довіряють поліції, при цьому судовій системі довіряють 65%, а неурядовим організаціям – лише 59% німців [1]. Натомість в Україні рівень довіри до міліції останніми роками коливається за різними оцінками від 6,7 % до 25 % [2, 3], ще нижчою є довіра до судової системи [4].

Погодьтеся, що довіра – одна з найважливіших характеристик міжсуб'єктних відносин. Встановлення довіри спрощує задачу вибору у процесі прийняття рішення, знижує трансакційні витрати, надає відносинам стійкий, стабільний характер, що вкрай важливо в умовах прискорення соціальних змін та ускладнення соціальних зв'язків [5, с. 134-135].

Відомий американський соціолог Ф. Фукуяма вважає, що довіра – це очікування правильної, чесної поведінки, заснованої на загальноприйнятих соціальних нормах. Такі нормативні очікування можуть стосуватися як сфери «фундаментальних цінностей» (таких як розуміння Бога або справедливості), так і повсякденного життя [6, с. 52]. Тобто, довіра є складним, багатогранним феноменом, виступає і як індивідуальне почуття, і як соціальне явище одночасно, базується на взаємних очікуваннях людей, допомагає внести певну визначеність у міжособистісні взаємини.

Не викликає сумніву, що чим більше довіри у суспільстві, чим довірливішими є стосунки окремих людей, тим легше їм досягнути відчуття безпеки. Разом з тим, довір'я між злочинцем і жертвою є однією з найважливіших передумов успішного шахрайства, та й не лише шахрайства – багатьох інших злочинів.

Підвищення ролі довіри як одного з основних об'єднуючих факторів у міжособистісних стосунках, саме по собі не є недоліком соціальної системи (скоріше це її позитивна риса). Разом з тим, втрата довіри до більшості офіційних інституцій компенсується переорієнтацією на власні сили і сили своєї родини, друзів. За даними вітчизняних соціологічних досліджень головним полем реалізації потреби в довірі для наших співвітчизників сьогодні стають міжособистісні стосунки [7, с. 460-472].

Якщо проаналізувати таке становище, враховуючи результати віктимологічних досліджень, виникають дещо суперечливі висновки. З одного боку, рівень суспільної довіри, внаслідок відсутності чіткої системи соціальних цінностей, неефективності державного механізму та соціального контролю, невисокої моральності, є досить низьким (а до офіційних інститутів – навіть занадто низьким), адекватним до чого було б індивідуалістичне, недовірливе ставлення громадян один до одного. З іншого боку аналіз поведінки жертв, наприклад, шахрайства свідчить про досить високий рівень довіри потенційних жертв до шахраїв. Практично жодне шахрайство не обходилося без використання

певної довіри жертви до злочинця, а 21% жертв постраждали переважно через необачно виявлену довіру.

Причини цього, вважаємо, криються у природній потребі людини у довірі. Інакше, суспільне життя було б неможливим, людина загинула б від психічних перевантажень, від постійних побоювань, пересторог, екзистенціального і побутового страху [8, с. 219-220]. Звідси і вихід загальносуспільної недовірливості на почуття довіри між конкретними людьми.

Звичайно, це не викликало б занепокоєння, якщо б така довіра базувалася на моральнісному консенсусі у суспільстві [6, с. 53]. Але, на жаль, суспільство, об'єднане набором спільних моральних цінностей як основою взаємної довіри, є сьогодні скоріше бажаним ідеалом, ніж реальністю. Натомість, у довірчих відносинах вирішального значення набувають цінності, які виникають стихійно, не завжди є позитивними, але визначають поведінку маси людей. Таким чином, постає небезпечна ситуація коли, незважаючи на істотне зниження довіри загалом у суспільстві, довірчі відносини між людьми починають базуватися на стихійних утилітарних, нерідко аморальних цінностях і правилах взаємодій. Тому і необхідність у чіткому соціально-правовому регулюванні довірчих відносин в українському суспільстві відчувається набагато сильніше, хоча й не завжди усвідомлюється звичайними громадянами. Регулювання довіри необхідно ще й тому, що сама довіра між людьми часто стає нетривким продуктом оман, шахрайства і маніпуляцій з суспільною та індивідуальною свідомістю, і досить ефективно використовується у кримінальних цілях. Набуває актуальності точка зору, що обманути можна будь-кого, навіть найбільш недовірливу і підозрілу людину, якщо дати їй те, чого їй дуже не вистачає – почуття довіри та відчуття безпеки [9, с. 217].

Не можна стверджувати, що ті уроки, які випали на долю українських громадян (афери з трастами, банківські махінації, рекламний обман тощо) пройшли для них дарма. Значна частина населення набула певних навичок безпечної поведінки у нових соціально-економічних умовах. Довір'я людей стало якіснішим порівняно з періодом початку суспільних перетворень. Проте наші

люди й досі не звикли до необхідності цивілізованих, регульованих форм економічних взаємодій між собою. Навпаки, такі стосунки ще глибше відійшли у «тінь» і стали сферою регулювання різного роду неформальних правил. Іншими словами, громадяни поступово вчаться «дозувати» своє довіру до офіційних інститутів, але, на жаль, не навчилися контролювати міжособистісну довіру.

В цьому зв'язку актуальності набуває думка А. Селігмена, який пропонує розглядати довіру у двох аспектах: 1) довіра як відчуття відповідальності, боргу, обов'язку (trust) (є персоніфікованою, виникає у процесі взаємодії з конкретними людьми); 2) довіра як значимий ступінь достовірності, впевненості у завтрашньому дні (confidence) (асоціюється з певними соціальними інститутами і організаціями, з діяльністю яких пов'язані інтереси особи) [10]. Погодившись з цим, приходимо до висновку, що порушення балансу між цими двома проявами довіри здатне призвести до значних негативних наслідків участі у довірчих відносинах. Зростання невизначеності, невпевненості у ефективності соціальних інституцій викликає неадекватні форми виявлення громадянами довіри у міжособистісних стосунках, надто коли недобросовісні особи ставлять входження у довіру до інших метою своєї діяльності.

Подібний дисбаланс довіри стає важливим чинником віктимізації, підвищує уразливість жертви, спричинену неадекватною довірою. А звідси і висновок: від того як кожен з нас регулюватиме баланс своєї довіри, буде залежати відповідь на питання: чого більше в довірі – віктимізації чи безпеки?

Список використаних джерел

1. Die Deutschen schenken der Regierung wieder mehr Vertrauen. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gfk.com/de/Documents/Pressemitteilungen/2013/20130207_PM-GfK-Verein-Global-Trust-2013-fin_dt.pdf
2. Соціологи фіксують загальне зниження довіри українців до влади. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://maidanua.org/static/news/2011/1299774049.html>

3. Рівень довіри українців до міліції зріс - результати соціопитування-2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245827739&cat_id=2442764
29
4. Україна за рівнем довіри до влади посідає останні місця в Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/news/552776-ukrajina-za-rivnem-doviri-do-vladi-posidae-ostanni-mistsya-v-evropi.html>
5. Минаина В.Н. Доверие на потребительском рынке (на примере рынка продовольствия) // Социология потребления. – СПб.: Социологическое общ-во им. М.М. Ковалевского, 2001. – С. 130-142.
6. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: Пер. с англ. / Ф. Фукуяма. — М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. — 730 с.
7. Мартинюк І.О., Соболева Н.І. Довіра як показник морально-психологічного стану суспільства // Українське суспільство: десять років незалежності (соціологічний моніторинг та коментар науковців). – К.: ІС НАНУ, 2001. – С. 460-474.
8. Кондратюк Л.В. Антропология преступления. (Микрокриминология). – М.: НОРМА, 2001. – 337 с.
9. Щербатых Ю.В. Искусство обмана. Популярная энциклопедия. – М.: Эксмо, 2003. – 719 с.
10. Seligman, Adam B. The Problem of Trust. Princeton: University Press, 1997. – 231 pp.